

GUÐRÚN EYJÓLFSDÓTTIR

ÞRÓUN VINNUMARKAÐAR OG ÞÖRF FYRIR MENNTUN

Guðrún Eyjólfsdóttir

Það er erfitt að spá, sérstaklega um framtíðina er haft eftir Nielsi Bohr. Undan því verður ekki vikist þó að spár um þróun á vinnumarkaði og menntunarkerfi séu oft gerðar í því skyni að hægt sé að bregðast við og breyta um kúrs, að vinna að því að þær rætist ekki.

Hér verður ekki horft til stjórnmálanna. Allir vita hverju það skiptir hvaða sjónarmið eru ofan á hverju sinni í efnahags- og auðlindamálum og hvernig pólitísk stefnumörkun getur byggt undir eða hindrað að

störf séu og verði til. Ramminn sem stjórnvöld setja atvinnulífinu, með ákvörðunum um rekstrarumhverfi fyrirtækja, skattastefnu og velferðarmál geta skipt sköpum um samkeppnishæfni hvernar þjóðar, þar með talin er samkeppnis-

hæfni um gott starfsfólk. En þó að við neitum okkur hér um að skoða ofangreind pólitísk álitæfni höfum við aðrar vísendingar sem vert er að skoða þegar velt er fyrir sér hvert stefnir á íslenskum vinnumarkaði.

Meðalfjöldi vinnustunda á viku hefur verið að lækka frá síðustu aldamótum og er nú innan við 40 stundir. Hann var á árunum 2000–2008 því sem næst 42 stundir. Munur milli karla og kvenna er enn mikill, meðalfjöldi launaðra vinnustunda á viku á þessu ári er 35 stundir rúmar hjá konum en nær 44 stundum hjá körlum. Atvinnuþátttaka kvenna er um 77% miðað við tæp 84% hjá körlum. Meira en þriðjungur kvenna á vinnumarkaði er í hlutastarfi en langt innan við fimmtingur karla. Líklegt er að í framtíðinni muni fleiri konur sækja í launavinnu og að fleiri þeirra muni vinna talsvert meira en nú er, fái þær vinnu við hæfi.

Aldurssamsetning þjóðarinnar er að breytast. Samkvæmt mannfjöldaspá Hagstofunnar mun draga úr fæðingum og meðalaldur þjóðarinnar hækka, um fjögur ár í 88 ár hjá

The screenshot shows a web browser window displaying the website of the Association of Employers (Samtök atvinnulífsins). The page features a blue header with navigation tabs for 'Fréttir', 'Málefni', 'Kjaramál', 'Fréttabréf', and 'Um SA'. A search bar is located in the top right corner. The main content area displays a news article titled 'Brautryðjendastarf í jafnréttismálum' dated 19.6.2012. The article text discusses the challenges of gender equality in the workplace and the role of the Icelandic Gender Equality Council. The sidebar on the right contains several buttons for services such as 'Þjónusta SA', 'Kjarasamningar', 'Umsagnir', 'Útgáfa SA', 'Aðalfundur SA', and 'Á döfinni'. At the bottom of the sidebar, there is a link to 'SMELLTU HÉR TIL AÐ SKRÁ ÞIG'.

konum og um sjö ár í 87 ár hjá körlum, fram til 2050. Þeim fækkar hlutfallslega sem eru á vinnumarkaði á móti hverjum ellilífeyrisþega.

Nú eru nær sex á vinnumarkaði á móti hverjum einum en stefnir í að verða tveir á móti einum árið 2060. Þessi þróun mun hafa margvísleg áhrif. Viðbúið er að ríkisútgjöld hækki verulega að óbreyttu þegar mun fleiri þurfa að sinna umönnun og velferð aldraðra. Áhrifin á tekjuhlíðina verða einnig mikil þar sem æ færri hlutfallslega greiða skatt af launatekjum. Óhjákvæmilegt er að bregðast við svo að hagvöxtur dragist ekki saman. Það verður æ mikilvægara að auka skilvirkni og framleiðni í fyrirtækjum og styrkja nýsköpun. Til álíta kemur að hækka eftirlaunaaldur þar sem þróttur og geta einstaklinga helst mun lengur en var.

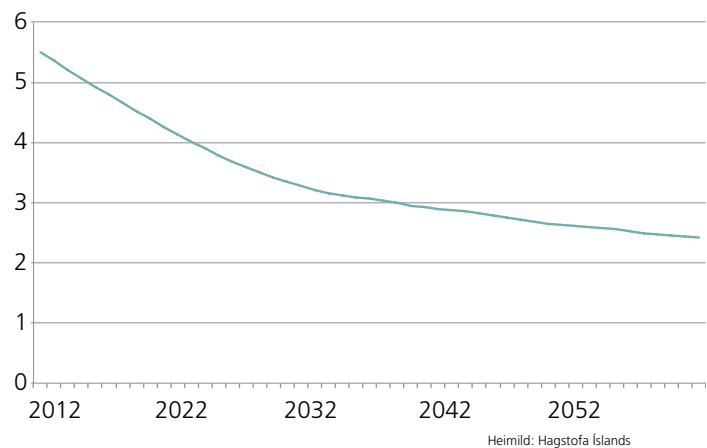
Það sem af er þessari öld hefur opinberum starfsmönnum ríkis og sveitarfélaga fjölgað um meira en fjórðung. Vinnuafli á Íslandi telst nú vera um 180 þúsund manns en af þeim er 171 þúsund í vinnu. Rúmlega fimmti hver þeirra er opinber starfsmaður. Opinberir starfsmenn eru ekki einsleitir hópur, þeir starfa á stjórnábyrgð, í heilbrigðiskerfinu, við kennslu, og í margskonar öðrum störfum. Óhjákvæmilegt er að taka afstöðu til þess að hvaða marki þessi þróun er hagfeld íslensku samfélagi, ekki síst í ljósi þess að skattbyrði fólks og laun, eins og lífskjörin í heild, þurfa að vera samkeppnishæf við það sem gerist í löndunum í kringum okkur.

Mikil þróun hefur orðið í mörgum framleiðslu- og tæknigreinum á undanförmum áratugum. Nærtækt dæmi sést með því að skoða veiðar og vinnslu sjávaraflla. Verðmæti sjávarafurða hefur aukist þrátt fyrir samdrátt í veiði flest undanfarin ár. Árið 2011 nam útflutningsverðmætið 250 milljörðum króna eða um 40% af verðmæti alls vöruútflutnings.

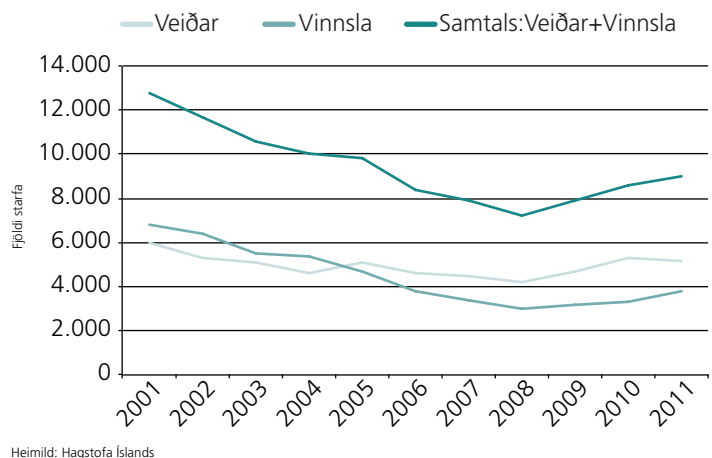
Fiskveiðiárið 2011–2012 störfuðu um 9 þúsund manns við veiðar og vinnslu. Áratug fyrr voru þeir tæplega 13 þúsund. Þessi umtalsverða fækkun er tilkomin vegna framfara í tækni sem hafa leitt af sér breyttar kröfur til starfsfólks.

Íslenskt atvinnulíf þróast hratt. Mörg dæmi eru um það og er uppgangur í margs konar skapandi greinum svo sem leikjafullnaði og hönnun af mörgu tagi. Ferðaþjónustan, sem nefnd er þriðja stöðin í útflutningstekjum á eftir áli og sjávarútvegi, vex hröðum skrefum, ferðamönnum sem komið hafa hingað til lands fjölgaði um 85% frá árinu 2000

Mynd 1. Hlutfall fólks á vinnualdri (16–65 ára) á móti eldri borgurum

Mynd 2. Vinnuafli við veiðar og vinnslu

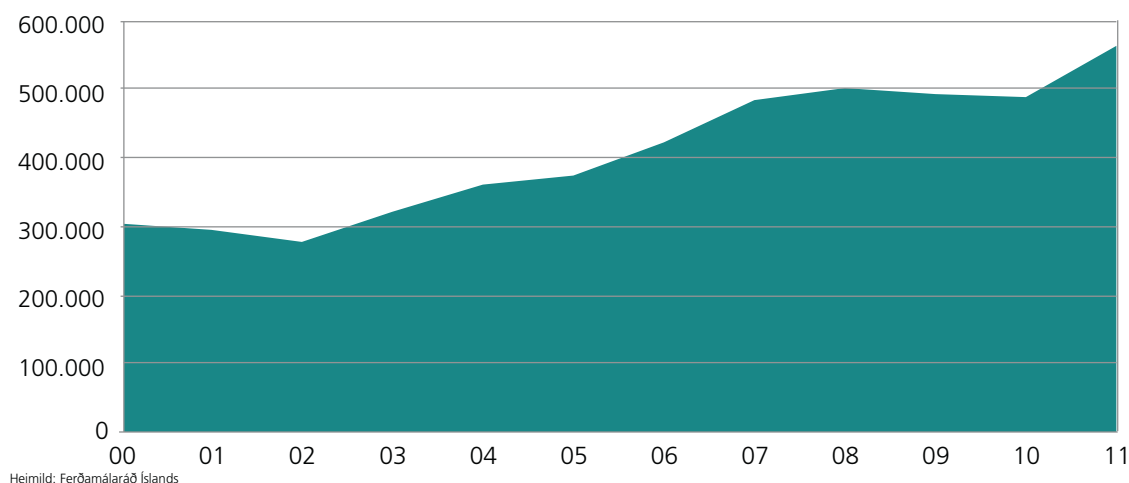

til 2011. Útflutningstekjur af ferðaþjónustu námu tæplega 158 milljörðum króna 2009 og það ár unnu á níunda þúsund manns við þau störf. Árið 2011 komu 565 þúsund erlendisferðamenn hingað auk tugþúsunda manna af skemmtiferðaskipum sem gerðu hér stuttan stans.

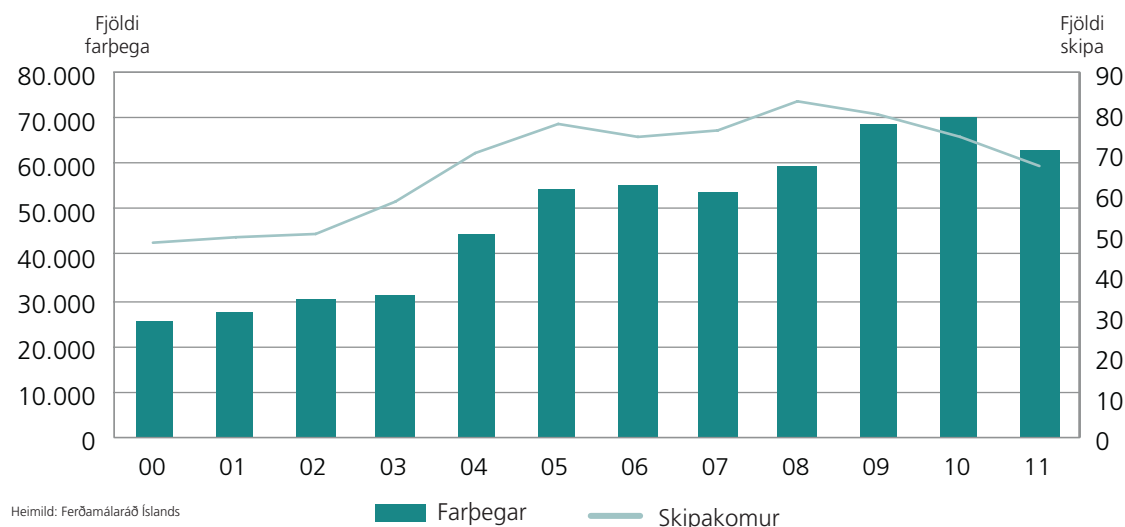
Þróun atvinnulífs er oft illa fyrirsjáanleg. Meðal annars þess vegna þarf grunnmenntun að vera góð og skilvirk þannig að hægt sé að beina ungu fólki á hverjum tíma til að mennta sig til starfa sem eru að verða til.

Íslensk fyrirtæki eru flest smá. Forráðamenn í atvinnurekstri hafa í mörg horn að líta og afmörkun á þeirri menntun sem þeir telja starfsmenn framtíðarinnar þurfa að búa yfir

Mynd 3. Fjöldi erlendra ferðamanna til Íslands 2000-2011

Mynd 4. Farþegar með skemmtiferðaskipum til Reykjavíkur

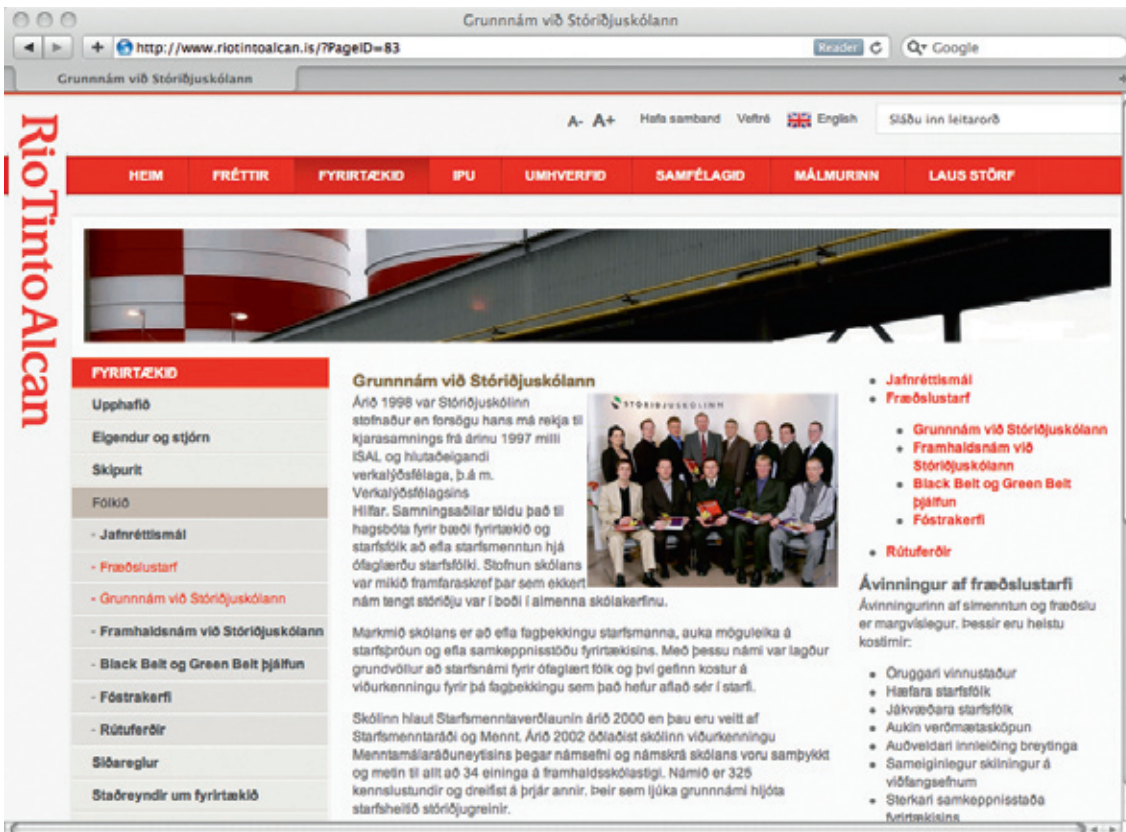

ekki efst á forgangslista. Starfsmenn eru gjarnan þjálfaðir á staðnum, fyrirtækið er námsstaður óháð því hvaða menntun fólk kemur með í farteskinu þegar það er ráðið. Námsframboð í mörgum greinum og fyrirtækjum er myndarlegt og skipulagt að metnaði.

Stefnumörkun samtaka atvinnurekenda í menntamálum snýr um þessar mundir einkum að þrennu. Að hlutast til um inntak og lengd almennrar menntunar ungs fólks, að beita sér fyrir að í boði sé sérhæfð menntun á framhalds- og háskólastigi sem hentar íslensku atvinnulífi hverju sinni og að hækka almennt menntunarstig þjóðarinnar. Þessir þættir

eru samtvinnaðir. Í stefnumörkun er nauðsynlegt að byggja á skipulegum greiningum.

Evrópska starfsmenntastofnunin, Cedefop, spáir um menntun og mannaflaþörf fyrir flestar Evrópuþjóðir. Var Ísland með í fyrsta skipti fyrir á þessu ári. Sú greining er ekki opinber og er aukinheldur með nokkrum fyrirvörum. Hún sýnir þó skýrt að hér eins og í Evrópu stefnir í síminnkandi þörf á fólki með grunnmenntun og aukna þörf fyrir fólk með margskonar starfsmenntun. Í spám Cedefop er hægt að skipta niður á greinar og er rýnt í forsendur í hverju landi fyrir sig, þar á meðal eru pólitískar forsendur.

Þegar kemur að því að meta þörf atvinnulífs í hverju landi fyrir færni er stuðst við greiningar Cedefop. Auk þess þarf að skoða hvernig sú menntun sem í boði er svarar kröfum atvinnulífs um færni til starfa. Til þess að komast að því þarf að gera kannanir innan tiltekinnar atvinnugreina eða landshluta. Ákveðið hefur verið að greina og spá um menntun og mannaflapörf hér á landi í samstarfi aðila vinnumarkaðarins og nokkurra ráðuneyta undir stjórn mennta- og menningarmálaráðuneytis. Sú áætlun ætti að snúa bæði að evrópsku spánni og hvernig fyllt verður upp í myndina með þarfagreiningum og könnunum innanlands. Ljóst er að IPA-verkefni Fræðslumiðstöðvar atvinnulífsins, þar sem skilgreindar verða færnikröfur hundruða starfa, mun nýtast í þessu verkefni.

Í fyrri hluta þessarar greinar voru dregnar fram nokkrar ótvíræðar vísbendingar um þróun á vinnumarkaði; aukinn hlutur kvenna, breytt aldurssamsetning, aukinn fjöldi opinberra starfsmanna, hröð tækni og verkþróun í tilteknum greinum og mikill vöxtur í ferðaþjónustu. Nær allar vísbendingarnar benda til þess að endurskoða þurfi og breyta menntun. Að mati samtaka atvinnulífsins eru þetta einnig sterkar vísbendingar um víðtækari umræðu og val sem þarf að fara fram á næstunni til þess að tryggja samkeppnishæfni íslensk atvinnulífs.

UM HÖFUNDINN

Guðrún Eyjólfssdóttir er verkefnisstjóri hjá Samtökum atvinnulífsins og hefur mennta og fræðslumál á sinni könnu. Guðrún er með BA-gráðu í frönsku og bókmenntum frá Háskóla Íslands. Hún starfaði sem sérfræðingur í sjávarútvegsráðuneytinu um árabil, m.a. sem fulltrúi ráðuneytisins í sendiráði Íslands í Brussel. Áður starfaði Guðrún m.a. sem fréttamaður á fréttastofu Útvarps í næstum áratug.